

Social kontrol før islam

Morten Warmind, Københavns Universitet

Abstract

Begrebet social kontrol anvendes i dag oftest om den kontrol der foregår i minoritetsgrupper for at holde medlemmerne indenfor visse grænser. Inspireret af religionssociologen James Beckfords bog *Cult Controversies* fra 1985 vender jeg blikket mod majoritetssamfundets sociale kontrol af religiøse bevægelser. Mit første eksempel er det amerikanske samfunds problemer med, at Amish nægtede at uddanne deres børn over 7. skoleår, men derefter behandler jeg de fire mest kendte 'nyreligiøse' bevægelser i Danmark (Moon-bevægelsen, Children of God, Scientologi og Hare Krishna-bevægelsen) og samfundets forsøg på at kontrollere dem. Til sidst viser jeg at selv majoritetskirken ikke kan undgå social kontrol når samfundets normer flytter sig og der opstår et krav om et vielsesritual til enskønnede.

Nøglebegreber: Amish, Children of God, 'deprogrammering,' Dialogcenteret, Hare Krishna-bevægelsen, majoritetssamfundet, Moon-bevægelsen, Scientologi

Som det især fremgår af Jesper Petersens artikel i dette tidsskrift, er begrebet (negativ) social kontrol i nutiden mest vendt imod den herskende familiekultur, som somme tider ses hos muslimske indvandrere. Denne opleves som alt for åbenbart patriarkalsk, misogyn og restriktiv i forhold til majoritetskulturens.

Denne opmærksomhed på muslimer og bekymring for deres familiekultur er imidlertid af relativ nyere dato. En af de første diskussioner af arrangerede ægteskaber blandt muslimer i Danmark som jeg kan finde, er Bodil Selmer og Lars Pedersens *Muslimsk indvandrerungdom. Kulturel identitet og migration* fra 1991. Selmer og Pedersen forholder sig beskrivende til de unges oplevelser med arrangerede ægteskaber og finder ikke, at det er deres ærinde at problematisere dem (Selmer og Pedersen 1991, 46, 202).

De unge, der blev behandlet i Selmer og Pedersens bog, hører ganske vist nu til forældregenerationen, men det er trods alt ikke så længe, der har været fokus på den såkaldte æresrelaterede kontrol. Men der har formentlig altid været en bekymring for, hvorvidt unge mennesker kan trives i lukkede miljøer, der afviger fra majoritetssamfundets normer. Mine eksempler på at majoritetssamfundet øver social kontrol på

baggrund af bekymring for de unge mennesker strækker sig tilbage til længe før muslimerne blev et samtaleemne.¹

Beckford og social kontrol i 80'ernes Europa

I sin bog fra 1985 *Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements* om forholdet mellem de religiøse grupper, samfundet og forskerne brugte religionssociologen James Beckford da også begrebet social kontrol på denne måde, som en betegnelse for de forholdsregler som majoritetssamfundene tager for at begrænse eller forsøge at eliminere de nye religiøse bevægelser (Beckford 1985, 255). Dette skete for at beskytte ungdommen, som man opfattede som truet.

For Beckford i 1985 var det som nævnt samfundets forsøg på at frelse ungdommen fra de nye religioners trussel, der udgjorde den sociale kontrol. Ved særlig administrativ opmærksomhed, ved at udbrede meget kritisk informationsmateriale og ved at støtte bevægelser der modarbejdede nye religioner, øvede man social kontrol over de unge mennesker.

Kontrol i Tyskland og Frankrig

Beckford fortæller, at i 1980 udsendte det daværende tyske *Bundesministerium für Jugend, Familie und Gesundheit* en brochure med titlen: *Die Jugendreligionen in der Bundesrepublik Deutschland*. Heri advarede ministeren Antje Huber om de farer, der truede de unge mennesker fra de tvivlsomme praksisser, som fandtes i de nye religioner.

Rapporten beskrev ifølge Beckford ungdomsreligionerne som en form for virkelighedsflugt og udtrykte ønsket om, at politi og retsinstanser måtte bruge, hvad der var af eksisterende lovgivning imod bevægelserne, som ifølge publikationen havde sat sig uden for religionernes kreds og dermed den beskyttelse som trossamfund havde i grundloven.

Modstanden i Frankrig kom ikke fra ministerierne, men fra en privat kritisk bevægelse, *L'Association pour la Défense de la Famille et de l'Individu* (ADFI), som dog blev økonomisk understøttet af det daværende Ministère de la santé og var i stand til at få parlamentet til at åbne en undersøgelse af de nye religioner i Frankrig i 1979.

Hvem udøver social kontrol?

Svaret er ret enkelt: Det gør alle sociale grupper. Inspireret af Beckfords brug af begrebet vil jeg i dette indlæg bruge det om majoritetssamfundets forsøg på at få religiøse minoriteter til at holde sig inden for visse rammer og normer. Dette står i nogen kontrast til den måde, hvorpå begrebet bliver brugt af myndighederne, som beskrevet i fx Brian A. Jacobsens artikel i dette tidsskrift. Her betegner det minoritetsgruppers indre kontrol

---

¹ Jeg skylder Brian A. Jacobsen stor tak for inspiration og hjælp med denne artikel.

af gruppemedlemmer eller familiemedlemmer for at holde dem inden for visse rammer og normer.

De eksempler jeg vil trække frem, er fra sidste halvdel af det forrige århundrede. De er alle funderet i konflikter mellem majoritetssamfundet og religiøse minoriteter. I mit første eksempel, der angår Amish i USA, var det majoritetssamfundet, der i 1960'erne forandrede sig og fik et større fokus på uddannelse, hvilket blev et problem for Amish. Mit næste eksempel er dansk og lidt nyere, fra sidst i 1970'erne til ind i 1980'erne, hvor majoritetssamfundet følte sig udfordret og ligefrem truet af en serie nye religiøse bevægelser, der dukkede op i den danske offentlighed. Jeg vil slutte med at vise at alle religiøse grupper, er udsat for majoritetssamfundets sociale kontrol.

Amish i USA – uddannelse og religion

I løbet af 1960'erne – særligt i den sidste halvdel – havde de forskellige amerikanske delstater problemer med at sætte deres nye uddannelseslove igennem. De fleste stater havde skærpet kravene til almen uddannelse og til skoletidens længde, og det var årsagen til sammenstød med især én religiøs gruppe, der ubøjelet modsatte sig skolegang ud over syv år, nemlig Amish.

Amish er en religiøs gruppe som udspringer af den mennonitiske protestantiske retning. Bevægelsen har navn efter Jakob Amman (1644–c. 1725) som i 1693 brød ud fra et fællesskab med de schweiziske mennonitter, især fordi han gik ind for en skærpelse af kravet om udstødelse og udsondring ("Bann und Meidung") af eventuelle syndere. Amish endte med at skille sig ud på andre måder, blandt andet ved at nægte at bruge nogen form for knapper i tøjet. På grund af deres insisteren på voksendåb blev Amish og andre mennonitter forfulgt som anabaptister af både katolske og protestantiske ledere i Europa, og mange valgte derfor at udvandre til Pennsylvania, der var blevet åbnet for alle religiøse grupper i 1681. Endogami og uvilje mod at omgås uden for gruppen gjorde Amish til en plattysktalende etnisk-religiøs minoritet. Efterhånden som det omliggende samfund moderniserede nægtede Amish at følge med og kom således til at skille sig mere og mere ud. Idealet var ikke-mekaniseret landbrug uden indlagt vand, kloakering eller elektricitet og hestevogne i stedet for biler. Både 'Bann' og 'Meidung' var (og er) essentielle måder at opretholde menighedernes teologiske renhed (Kraybill 2001, 137–141). Syv års skolegang i skoler med et enkelt fælles klasselokale og med fokus på læsning, skrivning og regning som de vigtigste færdigheder dækkede det tænkte behov for teoretisk uddannelse.

Det gik mere eller mindre godt i henved 250 år, men så indførte mange amerikanske stater skolegang til og med 9. klasse i løbet af 60'ernes sidste halvdel. Det var en international tendens; i Danmark blev de to ekstra skoleår først gjort pligtige i 1972. Det nye fokus på uddannelse betød dels at staterne blev opmærksomme på at kvalitetssikre den undervisning som allerede foregik, dels at de krævede at børnene skulle sendes til de lokale highschools, med deres amerikanske majoritetskultur efter 7. klasse – noget foræl-

drene simpelthen nægtede (Keim 1975, 12–15). Man kan bemærke at majoritetssproget i USA stadig er et andetsprog for Amish, som hjemme taler den særlige dialekt af plattysk som er opstået i USA. Salmer og bibellæsning foregår på luthersk højtysk. De amerikanske highschools var altså ikke kun oplevet som kulturelt fremmede og potentielt syndige, men også som en trussel mod børnenes sprog. Det er ydermere en pointe, at Amish-børn teologisk ikke er Amish, fordi dåben skal vælges til personligt, når man kommer til konfirmationsalderen. Selvom børnene taler plattysk og går klædt som miniatureudgaver af voksne Amish, er de altså med Amish-øjne i en særlig farezone for ikke at opnå frelsen.²

Et af de mest omtalte sammenstød fandt sted den 19. november 1965 i Hazelton, Iowa. Pressen var til stede da de lokale skolemyndigheder forsøgte at tvinge samtlige elever ud af det lille skolehus, der blev anset for at være langt under den standard, som var påkrævet i staten (men som for mange amerikanere stadig er et symbol på landlig idyl og en stolt pionérfortid). Billeder af Amish-børn der skræmte flygter fra statens overmagt for at gemme sig i en majsmark, havde en meget stærk virkning på den amerikanske offentlighed (Erickson 1975, 43–48).

Prøvesagen ”Wisconsin vs. Yoder” blev indledt nogle år senere i den samme anledning og den blev ført helt til USA's højesteret, der afsagde kendelse i maj 1972. Højesteret fandt at retten til at have bestemte religiøse anskuelser, overtrumfede staternes legitime ønske om at uddanne deres befolkninger bedst muligt og derfor havde staterne ikke ret til at tvinge Amish til at sende deres børn i staternes skoler.

Det kan vel hævdes i dette tilfælde, at Højesteret i USA stadfæstede Amish-forældrenes ret til at udøve social kontrol over deres børns uddannelse og på samme tid begrænsede de enkelte staters ret til at udøve majoritetens sociale kontrol i forhold til et religiøst mindretal.

Højesteretsdommer William Douglas formulerede en dissens, hvori han lagde vægt på en problematik, der forekommer mig at være central for hele spørgsmålet om social kontrol, nemlig forholdet mellem forældrenes frihed til at bestemme børnenes uddannelse overfor børnenes frihed til selv at vælge en uddannelse. USAs Højesteret vægtede i dette tilfælde forældrenes rettigheder og religionsfriheden tungere end børnenes frihed og samfundets krav om konformitet (Højesterets kendelse er gengivet i Keim 1975, 149–181).

---

² Jeg skylder at bemærke, at Amish er en vanskelig størrelse at udtale sig generaliserede om. Dels har de aldrig ’stået stille’ som man kan læse i mere populære publikationer, men ændringer sker langsomt og som eksperimenter. Her hjælper det at hver enkelt Amish-menighed på ca. 250 medlemmer principielt er autonom og kan eksperimenter. Nogle menigheder indførte for eksempel biler engang i 1950’erne, men disse menigheder forlod efterfølgende Amish-fællesskabet og indgik i den større og mere moderne Mennonitbevægelse. Herefter har Amish stået stejlt på hestetransport. Ændringer i form af solceller og mobiltelefoner skaber stadig en dynamisk udvikling og Amish taler vistnok generelt engelsk bedre nu, end for ca. 30 år siden da jeg selv sidst talte med en Amish-mand.

'Nyreligiøsitet'

I løbet af 1970'erne dukkede der et større antal religioner op i det københavnske gadebillede. De var egentlig et amerikansk fænomen, og de opstod i deres vestlige skikkelse i forbindelse med den non-konformitetsbølge, der beskrives grundigt i Tim Rudbøgs bidrag i dette tidsskrift. Især var det fire, der dominerede. Gik man på Strøget mellem Rådhuspladsen og Gammeltorv, var der i midten af årtiet gode chancer for, at man ville møde nogen, der ville sælge én et kulørt ark med en tegneserie.

Hvis man undersøgte det nærmere, dukkede navnet Children of God og profeten Moses David somme tider (men ikke altid) op. I den sidste ende af Strøget, op mod Kongens Nytorv stod der ofte en mand og spurgte om man havde taget en test? Han kom fra Scientologi og falbød en gratis personlighedstest. Fra Vimmelskaftet og ned ad Købmagergade stødte man gerne på en eksotisk klædt kronraget person, der 'forærede' bøger væk. Det vil sige, at hvis man tog imod den, blev man stærkt opfordret til at betale et eller andet beløb som en art gengave. Det var kulørte bøger på engelsk om guden Krishna, men også for eksempel A.C. Bhaktivedantas *Bhagavad Gita som den er* fra 1972 – dansk udgave 1982. Moon-bevægelsen var den fjerde, men den mødte man ikke på gaden; til gengæld var der en del omtale af den i pressen – ikke for det gode.

Disse fire var dog kun de mest synlige af de nye religioner. Sidi Sai Babas bevægelse, Transcendental Meditation og flere andre dukkede op på plakater i bybilledet og som genstand for bekymrede indlæg i pressen.

Modstand

Blandt den almindelige befolkning var de 'nyreligiøse bevægelser', som de blev kaldt, en kilde til både nysgerrighed og forargelse, og man skal vistnok lede længe for at finde en positiv omtale af dem i datidens presse. Generelt var man temmelig bekymret over deres tiltrækningskraft og over den store mængde unge mennesker, som man forestillede sig, strømmede til dem. Bekymringen antog en størrelse, der nu om dage virker nærmest utrolig. Ifølge en artikel i *Politiken* d. 28. maj 1982 havde Ålborgs daværende biskop Henrik Christiansen sendt et brev til præster og menighedsråd om, at det ikke var foreneligt med medlemskab af folkekirken at være medlem af en nyreligiøs bevægelse. Præsterne skulle tage skridt til at rense ud i folkekirkens menigheder. *Politiken* mente, at det især ville ramme medlemmer af Transcendental Meditation og Scientologi, som man troede udgjorde ca. 50.000 personer (Christiansen 1982). Udrensningen er aldrig blevet til noget.

Teologen Johannes Aagaard (1928–2007), der arbejdede aktivt for at bekæmpe de nye religioner, mente, at selv dette høje tal var alt for lavt sat. I juni 1982 blev han i *Politiken* citeret for at mene at 5–10 procent af den danske befolkning var "optaget af de nye religioner" – altså mellem 250.000 og 500.000 personer. Aagaard forklarede den store tilgang med, at mennesker i massesamfundet følte sig fremmedgjorte og søgte klicker, som godt kunne være en nyreligiøs gruppe. Han foreslog desuden, at mislykkede

familieforhold kunne føre til et ønske om en stærk faderskikkelse og advarede om, at de nye bevægelser var undertrykkende og havde et fascistisk tilsnit (Kerte 1982).

I Århus havde Aagaard på det tidspunkt dannet det såkaldte Dialogcenter. Oprindeligt var det en studiekreds som begyndte i 1973, men fra '80ernes begyndelse en egentlig (privat) organisation. Formålet var blandt andet at formidle kritisk information om nye religiøse grupper, samt at hjælpe mennesker, der havde nære slægtninge, som var medlemmer af sådanne grupper. Centeret udgav kvartalsvis tidsskriftet *Den Nye Dialog* (1985–2010).

Der var generelt en stærk uvilje mod at tro, at de unge mennesker af egen fri vilje kunne gå ind i sådanne bevægelser og man havde helt ind i seriøse forskeres kredse en idé om, at der foregik en eller anden form for kemisk eller psykisk påvirkning af medlemmerne, som populært blev kaldt hjernevask.

Politikere, psykologer og domstole stod i udgangspunktet klart på majoritets-samfundets side, når det kom til forældres ret til at bruge ganske mange muligheder for at få deres (voksne) børn ud af bevægelserne. Blandt andet opstod i USA begrebet 'deprogramming' som en betegnelse for forskellige tvangsbaseerede teknikker til at få medlemmerne af bevægelserne til at forlade dem (Barker 2002, 134–135).

Forskernes resultater

Som nævnt koncentrerede forskningen i de nye religiøse bevægelser sig først om, hvordan det gik til, at man kunne melde sig ind i dem. Konversion blev i en periode et af de mest studerede temaer i religionssociologien. Et andet vigtigt interessefelt var typologier af de religiøse bevægelser baseret på deres verdenssyn.

Da studier af de nye religiøse bevægelser begyndte at udkomme, opstod der konflikter imellem forskerne og majoritetssamfundets repræsentanter. Det kunne for det første ikke godtgøres at de nye religiøse bevægelser havde chokerende mange medlemmer. Både de nye bevægelser selv og deres modstandere havde en interesse i at angive så stort et medlemstal som muligt, men i de sammenhænge hvor det var muligt at få lister over betalende medlemmer, viste de sig at være relativt få – omkring 500 personer, selv når det drejede sig om de allerstørste bevægelser. Samlet måtte antallet af engagerede ligge langt under 10.000. Det var ikke 5–10 procent men allerhøjest 2–3 promille.

Undersøgelser af konversion havde også for længst godtgjort, at der for de flestes vedkommende var tale om en længere socialiseringsproces, hvilket gjorde ideen om kemisk eller psykisk påvirkning meget lidt troværdig (Lofland og Stark 1965, 874). I 1984 udgav religionssociologen Eileen Barker et usædvanligt grundigt studie *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?* baseret på såvel et længerevarende feltarbejde, som spørgeskemaundersøgelser og adskillige dybdeinterviews. Barker kunne vise at de fleste, der sluttede sig til Moon-bevægelsen, også forlod den igen. Endvidere kunne hun raffinere diskussionen om hjernevask, ved at afvise ideen om et helt frit valg samt ved at skelne imellem forskellige faktorer, der kan påvirke de valg vi tager. Hun kunne vise, at godt nok var der et vist følelsesmæssigt og socialt pres til at konvertere på Mooniernes

weekendophold, men der var ikke tale om tvang og rigtig mange konverterede ikke (Barker 1984, 137–148).

Både Barker og andre som fremlagde mindre gruopvækkende data om de nye religioner – i Danmark først og fremmest Mikael Rothstein med bogen *Gud er blå. De nye religiøse bevægelser* fra 1991 – blev kritiseret for at være apologeter for de nye religioner.

Politiken kunne i november 1987 meddele at ”en række mindre trossamfund” havde dannet Foreningen for Religionsfrihed. Moonbevægelsen, Scientologi og Mormonerne var blandt flere andre medlemmer. Foreningen synes ikke at have haft en særligt lang levetid, men den er et godt eksempel på en reaktion på samfundets forsøg på at sætte grænser for religionernes virke, og som vi skal se, var den i hvert fald aktiv i mindst ét tilfælde i 1988.

Moon-bevægelsen

Moon-bevægelsen var som nævnt ikke en af de religiøse bevægelser, man kunne møde ofte på gaden i Danmark i 70’erne, men den var vigtig i debatten og tilføjer en facet til diskussionen om social kontrol i forholdet mellem samfundet, forældre og børn. Bevægelsen, der egentlig hedder *Unification Church* eller *Tongil*, var nok en af de mest kontroversielle af de nye religioner, i skarp konkurrence med Scientologi. Den blev stiftet i Seoul i 1954 af Mun Yong-myeong, bedre kendt som Sun Myung Moon (1920–2012), og den blev ret hurtigt udbredt til Vesten.

Måske var det netop bevægelsens rekrutteringsteknik der gjorde den særligt uglest. Som de andre bevægelser uddelte dens tilhængere pamfletter på offentlige steder, men derudover inviterede de især unge mennesker på middage eller weekend-ophold, hvor deltagerne først gradvist blev indført i bevægelsens verdensbillede og opfordret til at konvertere. Sådanne tilbud var naturligvis mest attraktive for nysgerrige unge mennesker uden for mange forpligtelser. Det er blevet hævdet at bevægelsen især havde unge på rejse som mål for hvervning (Dialogcenteret 1986).

De som konverterede brød eller nedtonede ofte forbindelsen til deres forældre, venner og slægtninge, hvilket naturligvis skabte voldsom uro i de ramte familier – især hvis bruddet fandt sted under en udlandsrejse.

Spørgsmålet om samfundets holdning til forældrenes sociale kontrol kan blandt andet ses af en sag fra 1987, hvor en søn havde anmeldt sine far, bror og to andre for forsøg på kidnapning. De tilstod, men de blev frifundet i byretten under henvisning til, at de som familiemedlemmer angiveligt ikke var ude på at skade sønnen, samt at retten ikke kunne afvise at kidnapningen, var nødvendig for at kunne komme til at tale med sønnen om hans medlemskab af Moonbevægelsen (Broksø 1987). I en tilsvarende sag i 1988 nægtede politiet at modtage en politianmeldelse fra netop Foreningen for Religionsfrihed om frihedsberøvelse imod et forældrepar i Odense, der havde bortført deres 23-årige søn fra Moon-bevægelsen i USA og havde forsøgt at ’afprogrammere’ ham under indespærring. Ifølge *Politiken* forklarede kriminalpolitichefen i Odense afvisningen af anmeldelsen med at ”knægten [er] gammel nok til selv at anmelde sagen” (Larsen 1988). Her stod samfund

og myndigheder ret stejlt på forældrenes ret til at udøve social kontrol mod deres myndige børn.

Children of God

Bevægelsen Children of God blev grundlagt i 1968 af David Brandt Berg (1919–1994), også kendt som Moses David. Bevægelsen er bedst kendt for at kernemedlemmerne lever i kollektiver og for sit meget frie syn på sex, der opfattes som både en fornøjelse og en forpligtelse. Bevægelsen skiftede navn til The Family of Love i 1978 og hedder nu The Family International. Holdningen til sex har vakt en del forargelse og bekymring for de ganske mange børn som bor i kollektiverne. Jeg interviewede i 1997 to medlemmer af bevægelsen, Gideon og Rachel Scott, i Leicester, der så sig selv som en kristen elite i forhold til en dommedag, som de forventede var lige om hjørnet. De forklarede også at de fleste af deres børn forlader bevægelsen, og Gideon fortalte stolt at han havde 11 børn og den ældste af hans sønner var direktør i et software-firma (Warmind 1999, 147).

Det franske politi gennemførte i årene 1991 til 1993 en hemmelig undersøgelse af bevægelsen. Den 9. juni 1993 gik 200 bevæbnede politifolk i aktion mod to af bevægelsens kollektiver i det sydlige Frankrig, i Éguilles og i Lyon. 50 voksne blev arresteret og 90 børn blev taget i forvaring. Stederne blev grundigt ransaget og børnene blev undersøgt af læger, som retten havde udpeget. Efter 48 timer blev alle de voksne løsladt på grund af manglende beviser. Den 16. juni blev alle børnene i Lyon sendt hjem til deres forældre. Sagen blev officielt helt lukket i september for gruppen i Lyon.

Det tog lidt længere i Éguilles. Først den 29. juli blev børnene sendt hjem til deres forældre og kun under supervision fra de sociale myndigheder. 15 voksne var under anklage, men deres sag blev lukket i januar 1999. Der var simpelthen ikke dukket en antydning af beviser op, for at noget forkert eller kriminelt skulle være foregået. ADFI appellerede dommen, men appellen blev endeligt afvist i 2000.

Over hele verden var der i begyndelsen af 90'erne lignende razziaer, massearrestationer og tilbageholdelse af børn, rettet mod Children of God/Familien. I alle tilfælde førte de efter længere eller kortere tid til at alle anklager, der især gik på børnemishandling og seksuel udnyttelse måtte afvises efter at undersøgelser af børnene, gjorde det klart, at der ikke fandt noget ulovligt sted.³

Gideon og Rachel fortalte at det havde rystet ikke kun dem personligt, men også hele bevægelsen, at domstole verden over havde handlet retfærdigt og i nogle tilfælde endda havde kritiseret politiets metoder. Det passede jo fint med deres dommedagsforventning, at de skulle forfølges af myndighederne, og slet ikke at de skulle møde forståelse. På den ene side var de glade for kendelserne, på den anden side havde de svært ved at forstå dem, for de gik imod deres forståelse af den herskende verdensorden (Warmind 1999, 152).

---

³ Alle disse oplysninger kommer fra The Center for Studies on New Religions (CESNUR), der bl.a. har en hjemmeside om bevægelsen og dens møde med retssystemet over hele verden. Den er grundigt dokumenteret med de tilgængelige akter fra retshandlingerne (CESNUR n.d.).

I denne sammenhæng viste det sig, at domstolene satte visse grænser for den sociale kontrol, der kan udøves af myndighederne og faktisk ligner eksemplet det som hændte i USA i forhold til Amish.

Scientologi

Den anden af de tre bevægelser som i 70'ernes midte hvervede folk på gaden er Scientologi, stiftet af L. Ron Hubbard i 1954 som Church of Scientology. Selvom bevægelsen har været dækket temmelig tæt i pressen, er det hverken sexmisbrug eller hjernevask, der har været centrum for anklagerne. I Dialogcenterets medlemsblad *Den Nye Dialog* fra juni 2004 fik redaktøren Tom Thygesen lejlighed til at præcisere Dialogcenterets kritik. Her satte han fingeren på hvervemetoder, sekterisme og menneskesyn. Det første kritikpunkt udvikles ikke, men går muligvis på, at Scientologi hverver medlemmer ved at sælge kurser, det andet på at der er en vis lukkethed og at udbrydere siges at blive udsat for chikane. Det sidste udfoldes til at dreje sig om den såkaldte auditering, der ved hjælp af en måler ("e-meter") angiveligt hjælper til at fjerne traumer og fremme rationalitet, hvilket Thygesen tolker som følelseskulde (Thygesen 2004, 22).

I *Den Nye Dialog* i september 2005 leverede Birger Langkjer en oversigt over Scientologi i Danmark på det tidspunkt. Den nævner at Scientologi kom til Danmark omkring 1970 og beskriver mest bevægelsen som en svindelpræget pengemaskine. Dette synes at være den centrale anke mod bevægelsen (Langkjer 2005).

I vores sammenhæng er det væsentlige dog, at Scientologi i Danmark ikke er et anerkendt trossamfund, sådan som bevægelsen har været det i Sverige siden årtusindskiftet. Bevægelsen fik afslag i 1973 og i 1984. En ansøgning blev afleveret i 1997, men blev siden stillet i bero som en reaktion på at kriterierne for godkendelse i det samme år blev ændret.

I en artikel i tidsskriftet *Chaos* i 1996 redegjorde Margit Warburg nøje for forløbene omkring ansøgninger og afslag (Warburg 22–27). Hun fremhævede her, at de juridiske begrundelser for afslagene var tynde, og foreslog at afslagene blev givet på grund af manglende tillid til bevægelsen, baseret på presseomtale af bevægelsens "blakkede økonomi" (Warburg 26). I *Den Nye Dialog* hævdede Langkjer i 2005 at det skulle være den esoteriske lære, der var anstødsstenen, men det havde Warburg afvist allerede i 1996. I øvrigt mente Langkjer at esoterikken fra Scientologis side var forretning, snarere end religion (Langkjer 2005).

Sagen har som nævnt været uafklaret i over 25 år, men kan alligevel bruges som et eksempel på det danske samfunds udøvelse af social kontrol med bevægelsen, ved tidlige at nægte den sit blåstempel. Bskeden fra det danske samfund har indtil nu været, at man grundlæggende ikke har tillid til bevægelsen.

Hare Krishna

Den tredje gademissionerende bevægelse var Hare Krishna-bevægelsen, der egentlig hedder International Society for Krishna Consciousness eller ISKCON. Selvom (eller

muligvis fordi?) den krævede en total ydre forandring af sine følgere, der også ideelt forventedes at leve sammen i kontrolleret afholdenhed som munke og nonner, har den været mindre kontroversiel end de øvrige bevægelser. Det forhold at der var tale om en tillempling af en gammel indisk bhakti-bevægelse – og dermed ikke om et nydannet påfund, kan også spille ind. Det betyder ikke, at der ikke har været kritik, både af bevægelsens teologi og dens krav til medlemmernes levevis.

Bevægelsen blev bragt til Vesten og fik sin særlige form her af den da 69-årige Abhay Charan De (1896 – 1977), også kendt som A.C. Bhaktivedanta Prabhupada og de mandlige medlemmer blev kendt for at færdes kronragede med en lille hårlok i gule gevandter. Ofte om lørdagen dansede de på gaden og uddelte sødt slik. Der var ingen egentlig mission i øvrigt – de interesserede måtte komme af sig selv.

Det eneste der gjorde dem kontroversielle i Danmark, var deres lidt ufine og temmelig pågående forsøg på at tigge sig til penge. Man fik en blomst eller en bog i hånden og blev nærmest afkrævet et pengebeløb som modydelse. Baseret på klager undersøgte politiet bevægelsen midt i 70'erne og opdagede, at de dels samlede penge ind ulovligt, dels sendte mange af disse penge videre til bevægelsens europæiske hovedcenter i Frankfurt uden om valutakontrollen. Begge dele kostede pengebøder og udvisning af den tyske leder i Danmark, selvom politiet ifølge *Politiken* regnede med, at ulovlighederne blev begået i et naivt ukendskab til lovene ('-thø' 1975, 'karli' 1975 og 'nn' 1975).

I denne sammenhæng gik samfundets sociale kontrol mest på den offentlige adfærd og på de økonomiske forhold. Bevægelsen nedtonede tiggeriet og blev anerkendt trossamfund i 1997.

Social selvkontrol?

At synsvinklen er afgørende – også på brugen af den påhæftede bestemmelse 'negativ' – kan ses af det interessante forhold, at majoritetssamfundets skiftende rammer og normer kunne ramme selv majoritetsreligionen. I 2012 blev en meget lang debat afsluttet da Den danske Folkekirke kunne åbne for vielser af enskønnede. På folkekirkens hjemmeside står der at lovændringen ”gav folkekirken mulighed for at vie par af samme køn” (Folkekirken.dk). Den sætning dækker over en massiv debat, hvor der fra kirkeligt hold var mindst lige så megen modstand mod at få muligheden, som der var et ønske om det. Modstanderne forudså blandt meget andet, at store dele af befolkningen ville forlade folkekirken, men selvom der faktisk var lidt over dobbelt så mange som normalt (ca. 21.000), der meldte sig ud i 2012 skete der ikke yderligere. Den største bølge af udmeldelser hidtil var i 2016 som følge af en reklamekampagne fra Ateistisk Selskab. Da meldte knap 25.000 personer sig ud, interessant nok mest af økonomiske grunde – kirkeskatten var i hvert fald en del af kampagnens budskab. Pointen er, at selvom udmeldelserne var rekordhøje ved begge lejligheder var de kun nålestik i forhold til kirkens over 4.200.000 medlemmer – og et økonomisk argument vejede lige så tungt som et spørgsmål om ændringer af vielsespraksis.

Ændringen af vielsespraksis var altså i tråd med et overvejende flertal af kirkens medlemmers opfattelse og dette flertal ligger så bag den sociale kontrol som kirken faktisk blev underlagt. Ifølge biskop Jan Lindhardt ville der ikke være sket nogen ændring hvis kirken selv skulle have taget det første skridt. Han sammenlignede med indførelsen af kvindelige præster og sagde ifølge Johannes Baun i *Kristeligt Dagblad* allerede i 2004: ”Vi havde aldrig fået en menighedsrådslov eller kvindelige præster, hvis kirken selv skulle have bestemt det” (Baun 2004).

Dermed kan vi konstatere at folkekirken længe har været under social kontrol, ganske som minoritetsreligionerne.

Frihed

Som det fremgår af Brian A. Jacobsens artikel, er (negativ) social kontrol muligvis mere åbenlys i små afvigende religiøse bevægelser. Jesper Petersens artikel viser at begrebet nu især bruges i forholdet mellem voksne og børn og mand og kvinde i et ægteskab. I forbindelse med bekymringerne om de nye religiøse bevægelser var det da også forholdet mellem børn og unge og deres forældre, der var i centrum for den offentlige debat.

Hvis man tager den side af historien i betragtning, virker det lidt pudsigt, at man i 2024 vil bruge begrebet til at kritisere forholdene inden for såvel religioner som familier, hvor for enerådige ledere lægger for stærke byrder på individer. For at komme uden om den problematik at social kontrol er et alment begreb, har man sat et ’negativ’ foran. Det skal vel blot læses som: ’Social kontrol som vi ikke kan lide’ (en oversættelse der muligvis løser Jesper Petersens definitionsproblem).

At den egentlige sociale kontrol i hvert fald også er selve eksistensen af de institutioner, der anvender ordet, og som gør et stort arbejde for at hjælpe unge mennesker med at blive integrerede ud af deres familier, synes der ikke at være den store opmærksomhed omkring.

Et tema går igen i den gamle diskussion og den nuværende. Det er et spørgsmål om at beskytte ungdommen imod kræfter som vi ikke kan lide, særligt i form af forkert eller repressiv opdragelse. Man kunne vel udtrykke det således at man vil gennemtvinge frihed. Det er indlysende at flere forskellige former for frihed støder sammen her. Når man vil kontrollere religionerne, er det individets frihed overfor religionernes frihed. Når man vil hjælpe unge mennesker til et friere liv, er det individets frihed overfor friheden til at opdrage sine børn efter de normer man nu har.

Det er ikke et problem, der lader sig løse. For mig har det været vigtigt at påpege at det ønske om at beskytte ungdommen, der nu sættes i forbindelse med islamisk kultur og indvandring ikke direkte udspringer af den nugældende situation, eller et særpræg vil islamisk kultur, men er meget ældre. Om man benytter social kontrol til beskyttelse eller til undertrykkelse er i den sammenhæng altså også hip som hap. Pointen er, at det er majoritetssamfundet, der med de til rådighed stående midler vil påtvinge minoriteterne, eller måske rettere os alle, så meget af sit normsystem som overhovedet muligt.

Morten Warmind er religionssociolog og ansat på Københavns Universitet. Han har især beskæftiget sig med religionssociologiske problemstillinger i oldtiden, men har også studeret minoritetsreligioner i nutidens Danmark, især Asatro. E-mail: warmind@hum.ku.dk.

Litteratur

- Barker, Eileen. 1984. *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?* Basil Blackwell.
<https://www-fulcrum-org.ep.fjernadgang.kb.dk/concern/monographs/7h149q34n>.
- Barker, Eileen. 2002. "Watching for violence: A comparative analysis of the roles of five types of cult-watching groups." I *Cults, Religion & Violence*, red. David Bromley og J. Gordon Melton, 123–148. Cambridge University Press. <https://doiorg.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1017/CBO9780511499326>.
- Baun, Johannes. 2004. "Var homovielser en kirkelig sejr eller et politisk overgreb?" *Kristeligt Dagblad*. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/var-homovielser-en-kirkelig-sejr-eller-et-politisk-overgreb> (tilgået 3. maj 2024).
- Beckford, James A. 1985. *Cult Controversies: The Societal Response to the New Religious Movements*. Tavistock.
- Broksø, Keld. 1987. "Min søn må selv komme væk fra Moon." *Politiken*, 10. december, 1. sektion s. 2.
- CESNUR. "The Children of God/The Family." https://www.cesnur.org/testi/TheFamily/se_thefamily.htm (tilgået 3. maj 2024).
- Christiansen, Kaj. 1982. "Folkekirken stiller krav til sine medlemmer." *Politiken*, 28. maj, 1. sektion s. 10.
- Dialogcentret (anonym). 1986. "Kritisk information om: Tongil-bevægelsen." *Den Nye Dialog* 23: 11–12.
- Erickson, Donald A. 1975. "Showdown at an Amish Schoolhouse." I *Compulsory Education and the Amish: The Right Not to Be Modern*, red. Albert N. Keim, 43–83. Beacon Press.
- Folkekirken. n.d. "Vielse af par af samme køn" <https://www.folkekirken.dk/livets-begivenheder/bryllup/hvad-er-kirkebryllup/par-af-samme-koen> (tilgået 18. september 2024).
- Keim, Albert. 1975. "From Erlanbach to New Glarus." I *Compulsory Education and the Amish: The Right Not to Be Modern*, red. Albert N. Keim, 1–15. Beacon Press.
- Keim, Albert N., ed. 1975. *Compulsory Education and the Amish: The Right Not to Be Modern*. Beacon Press.
- Kerte, Jens. 1982. "5-10 pct. er med i de nyreligiøse bevægelser." *Politiken*, 27 juni, 1. sektion s. 9.
- Kraybill, Donald B. 2001. *The Riddle of Amish Culture* (rev. udg.). Johns Hopkins University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kbdk/detail.action?docID=3318176&pq-origsite=primo>.
- 'karli.' 1975. "Sektleder blæser på politisag om ulovlige pengetransaktioner." *Politiken*, 21. juli, 1. sektion s. 5.
- Langkjer, Birger. 2005. "Scientologi i dagens Danmark." *Den nye Dialog* 101: 5–8.
- Larsen, Lars-Bo. 1988. "Politi afviser anmeldelse." *Politiken*, 29. september, 1. sektion s. 9.
- 'nn.' 1975. "Leder af sekt smidt ud af landet." *Politiken*, 20. september, 1. sektion s. 3.
- Rothstein, Mikael. 1991. *Gud er blå: de nye religiøse bevægelser*. Gyldendal.

- Selmer, Bodil, og Lars Pedersen. 1991. *Muslimsk indvandrerungdom: kulturel identitet og migration*. Aarhus Universitetsforlag.
- Thygesen, Tom. 2004. "Svar." *Den Nye Dialog* 96: 22.
- '-thø.' 1975. "Krishna-disciple fik en formue ved ulovlig indsamling." *Politiken*, 24. juli, 1. sektion s. 3.
- Warburg, Margit. 1996. "Lige ret for Loke såvel som for Thor? Religionsbegreber og retspraksis i forbindelse med religion uden for Folkekirken." *Chaos: Dansk-norsk tidsskrift for religionshistoriske studier* 26 (2): 9–32.
- Warmind, Morten. 1999. "En religionssociologisk kommentar." I *Gennem regnbuefarvede briller: studiet af nye religiøse bevægelser*, red. Armin W. Geertz og Ole Riis, 143–161. Gyldendal.